

- FÁBIÁN PÁL–SZATHMÁRI ISTVÁN–TERESTYÉNI FERENC: A magyar stilisztika vázlata. Budapest, 1958.
- GÜLICH, ELISABETH–RAIBLE, WOLFGANG: Linguistische Textmodelle. München, 1977.
- KOCSÁNY PIROSKA: Szövegnyelvészet vagy a szövegtípusok nyelvészete? Filológiai Közöny XXXV [1989]: 26–43.
- PÉTER MIHÁLY: Stilisztikai alapfogalmaink tisztázásához. NytudÉrt. 83 [1974]: 458–3.
- RIESEL, ELISE: Abriss der deutschen Stilistik. Moskau, 1954.
- RIESEL, ELISE: Der Stil der deutschen Alltagsrede. Moskau, 1964.
- SANDIG, BARBARA: Zur Differenzierung gebrauchssprachlicher Textsorten im Deutschen. In: GÜLICH, E.–RAIBLE, W. (eds.); Textsorten. Differenzierungskriterien aus linguistischer Sicht. Frankfurt, 1972. 113–24.
- SCHMIDT, SIEGFRIED J.: Ist 'Funktionalität' eine linguistische oder eine texttheoretische Kategorie? In: GÜLICH, E.–RAIBLE, W. (eds.); Textsorten. Differenzierungskriterien aus linguistischer Sicht. Frankfurt, 1972. 59–71.
- VATER, HEINZ: Einführung in die Textlinguistik, München, 1992.
- WACHA IMRE: A nyelvi rétegződés kérdései („Perújrafelvétel a magyar szakirodalom alapján”). In: KEMÉNY GÁBOR (szerk.); Normatudat – nyelvi norma. Linguistica series A. Studia et dissertationes, 8. Budapest, 1992. 49–105.
- WEHRLICH, EGON: Typologie der Texte. Heidelberg, 1979.

FÁBIÁN PÁL

A pécsi rádió nyelvhasználatáról

Önvallomással kezdem. – A Magyar Rádió nyelvi bizottságában (melynek ünnepeltünk is tagja) a pécsi stúdió nyelvével való foglalkozásra 1993 tavaszán az indított, hogy a városhoz (bár nem arra a vidékre való vagyok) sok érzelmi szállal kötődöm: itt kezdődött a tanári pályám a Széchenyi Gimnáziumban, itt voltam ifjú házaspár, itt született az első gyermekünk stb. A bazilika előtt minden nap többször is elmentem: mindig más volt mögöttem a Mecsek, az ég. A háború utáni évek minden nehézsége ellenére nagyszerűen éreztem magam Pécsen, s ha 1950-ben nem helyeznek fel teljesen váratlanul Budapestre, azt hiszem, ma is ott élnék. – De legyen elég ennyi a nosztalgiából.

Illetőleg még valami: a negyvenes évek végén szó sem volt még önálló pécsi stúdióról: örültünk, ha a Kossuth rádió bejött a készülékünkön. Aztán lelelátogatván Pécsre, láttam a Misinán épülni az adót, s ma a pécsi stúdió nagy területre önálló műsort is sugároz, nemcsak átjátszóállomás.

Jellege a Magyar Rádió többi vidéki stúdiójához hasonlatos, azzal a különbséggel, hogy a régió többnyelvűségéhez igazodva a Pécsről sugárzott adások nagy része nem magyar, hanem német, szerb, ill. horvát nyelvű. Van azért saját magyar adás is bőven.

A pécsi stúdió állandó műsorainak címei kifejezők, de nem kiabálók, nem mindenáron eredetieskedők: „Hajnaltól reggelig”; „Dél-dunántúli hírmagazin”; „Jó pihenést!”; „Vasárnapi magazin”; „Esti zene, sport, információk”. Az idegen nyelvű műsorcímek szokványosan jelölik az anyanyelvi adásokat, egyedül a „Gruss und Kuss”-ban van fantázia (gondolom valamiféle „szívküldi” van mögötte). Nem lehetne-e a nemzetiségi műsoroknak is jobb címeket kitalálni?

A magyar nyelvű alpműsorok természetesen állandó blokkokra bomlanak: bemondják a régió fontosabb híreit, az időjárást, az utak állapotát, a rendezvényeket, hallhatjuk a pécsi újság fontosabb cikkeinek szemléjét stb. A szegedi stúdióval kapcsolatban Szathmári István megjegyezte, hogy „mintha itt nem uralkodna annyira az angol és a túlságosan hangos zene”. Ezt én a pécsi stúdióról nem mondhatom el: zeneként Beatles-számokat, a szokásos amerikai stílust, meg egyszer (egy ügyes bevezető után) countrymuzsikát hallhattam.

Akár a fent említett közleményfajtáknak, akár a riportoknak átlagos stílus szintjére gondolunk – nemcsak a pécsi stúdióra, hanem a főadókra nézvést is –, azt kell sajnálkozva megállapítani, hogy a szónak igaz értelmében vett „szép” szöveg a rádióban is, a televízióban is csak igen ritkán hallható. Ezért örültem annak, hogy legalább „A húsvét üzenete” c. szép ünnepköszöntő elhangzott.

További észrevételeimet két csoportba osztottam. Előbb a beszéddel kapcsolatos megfigyeléseimről számolok be, azután pedig egy vegyes blokkban adok számot egyéb dolgokról.

Magam is dunántúli (szombathelyi) születésű lévén, tudom ejteni és ejtem is a zárt *ë*-ket. Bizonyára ezért nem hallottam meg őket eleinte, s csak akkor kezdtem el figyelni rájuk, amikor az egyik tudósítót, Gál Zoltánt meghallottam beszélni a závodi önkormányzat problémáiról: ő ugyanis erősen zártan ejti az *ë*-ket: *jelënt, vëvő, terményëket, mëggyet, fëlvásárlás, kereskëdő, olcsóbban szërëztek* be stb. Hozzá hasonlóan erős zárt *ë* hangjai voltak az egyik riportalanyának, Zs. Kovács Diánának is. Amikor a kazettát másodszor is végighallgattam, az *ë*-kre külön figyeltem: *m i n d e n k i*, aki a pécsi rádióban megszólalt, ejtette az *ë*-t, körülbelül úgy, ahogyan ez a köznyelvi kiejtésben is előnyös. – A másik észrevételem a hosszú *í, ú, ű* hangokra vonatkozik, amelyek tudvalevően a Dunántúlon rövidek szoktak lenni: *ut, tűz, víz* stb. A pécsi stúdiósok beszédében ezt a jelenséget csak ritkán vettem észre: *húsvét*-ot mondott mindenki, és *csúszós*-t meg *csúcs*-ot. Persze

azért hallottam rövid *i-*, *u-*, *ü-*ket is, de ez nem jellemző sem a rádió munkatársaira, sőt még a riportalanyokra sem. – Harmadik megfigyelésem a dél-dunántúli *ö*-zésre vonatkozik. Ez a nyelvjárási sajátság (jól emlékszem egykori diákjaim meg a pécsi „tükék” beszédére) Pécs városában is élt, nemcsak a tágabb régióban. Hogy milyen mértékű az *ö*-zés ma a Dél-Dunántúlon, nem tudom, de azt megállapíthattam, hogy a pécsi stúdió nyelvében az *ö*-zés nincs jelen. Más tehát a helyzet itt, mint Szegeden: az ottani stúdió nyelvben Szathmári István mértéktartó *ö*-zést figyelhetett meg. A nyelvi bizottság tanácskozásain többször szóba került már a magyar beszédsebesség változásának ügye. Egyetértettünk abban, hogy az átlagos magyar beszéd gyorsabb lett a háború előttinél, de egyetértettünk abban is, hogy ennek nem szabad veszélyeztetnie az érthetőséget: viszonylag gyorsan is lehet tisztán beszélni.

A pécsi stúdió munkatársainak beszédteljesítményét én jónak ítélem: nem rohannak, világosan, tisztán képzik a hangokat. Engem csupán a kaposvári húskombinátban riportot készítő kolléga beszéde zavart: túl gyorsan beszélt, s ennek következtében nem tisztán képezve a hangsorokat. (Más kérdés, hogy a vele csevegő igazgató hangképzését még ő is toronymagasan felülmúlta.) A legszebben szerintem a stúdió zenei szerkesztője, Kovács Zoltán beszél: gyorsan, de tisztán, jól hangsúlyozva, kifogástalan hanglegjtéssel.

Mindannyian tudjuk, hogy ha valamely szót ki akarunk emelni a mondatban, arra különösen erős nyomatékot vetünk. Ez kiváló eszköz nyelvünkben arra, hogy a lényegyet kiemeljük. Többen (köztük én is) szóvá tettük már a bizottságban azt az újabban terjedező rádiós és tévés szokást, hogy akár kell, akár nem kell, szokatlanul és szükségtelenül erős hangsúlyt kapnak olyan szavak, amelyeknek ilyen hangsúlyozására voltaképpen semmi szükség nincs. Jelentkezik ez a „kikiáltóstílus” a pécsi rádióban is; idézem a hűsvét hétfői krónika egyik mondatát: „Fegyencélázadás tört ki Ohio állam egy legbiztonságosabbnak hitt **börtönében**. A rendőrök jelenleg a **fegyencekkel** tárgyalnak.” Ennyi főhangsúlyos szó egy mondatban kicsit sok a jóból, s a végén még értelmetlenséget is eredményez; hiszen ha a *fegyencekkel* szó erős hangsúlyt kap (márpedig kapott), akkor joggal kereshetjük, hogy a fegyencek helyett kivel illetett volna tárgyalniuk a rendőröknek. Tán az üdvhad-sereggel? A hangsúlyozási hiba itt végül is szórendi ügyetlenséget is takar, erre is jó lesz vigyázni. Helyesen: „A rendőrök jelenleg tárgyalnak a fegyencekkel.”

A kiejtéssel kapcsolatban figyelmeztetnék még néhány apróságra. – A *Janus Pannonius* név első elemének kiejtése: *jánusz* (nem: *janusz*). – Az *egyelőre* meg az *egyenlőre* között (tudjuk) jelentéskülönbség van. Egy esetben csak harmadszorra sikerült tisztáznom a magnóval, hogy a bemondónó

(helyesen) *egyelőre*-t mondott. A *húsvétre* nyilván baki volt csupán; de a *kőrut*, amelyet egyszer hallottam, már valószínűleg nem.

Az ígért második, a „vegyes észrevételek” csoportját azzal a számomra örvendetes megfigyeléssel kezdem, hogy a pécsi stúdiósok a pestieknél sokkal inkább visszatartják magukat az idegen szavak felesleges használatától. A mérsékletet valószínűleg a vidéki hallgatósághoz való igazodás okozza. Csak helyeselni lehet a tapintatukat. – Kivétel volt Kovács Zoltán bevezetője a countryzenei műsorhoz: az szükségszerűen bővelkedett angol szavakban. A zenei szerkesztő azonban mesterien oldotta meg ezt a nehéz feladatot: a hibátlan angolsággal kimondott idegen elemek is jól simultak bele a magyar szövegbe.

Régi vita a *Pécsett* meg a *Pécsen*. Melyik változat a „helyesebb”? Természetesen mindkettő jó: a *Pécsett* kissé régies, irodalmias forma, a *Pécsen* a hétköznapi. Amikor *Pécsen* éltem, sehol, senkitől soha én a *Pécsett* formát nem hallottam, ezt kb. a 60-as években terjesztették el az újságok. Nem tudom, a pécsiek beszélt nyelvében él-e, és mennyire él ez a forma, a stúdió munkatársai mindenesetre ezt használják. Semmi kifogásom ellene. De megvallom, örültem, hogy a *Kaposvárt* alak (bár ezt is forgalomba hozták egy időben) nem hangzott el egyszer sem az adásban. Kár az ilyen „régieskedhetnémséget” erőltetni.

Rossz nyelvi divatnak tartom az olyan „hivatalos” körülményeskedést, amilyen az *idei évben* kacifánt az egyszerű *idén* helyett. (Egy dombóvári riportban hangzott el.) – Felesleges az is (szerintem), hogy *március 27-e* helyett a stúdió „az első negyedév utolsó szombatját” jelentette be. (A naptárban kellett megnéznem, hányadika is volt.)

Sokat vitáztunk már a nyelvi bizottságban arról, hogy a szlenghez tartozó szavak, kifejezések használhatók-e a rádióban. Arra jutottunk, hogy ezekről óvakodni kell, nem pedig terjeszteni őket. Én is ezen a nézeten vagyok, ezért teszem szóvá, hogy ápr. 13-án a műsorvezető szeretettel köszöntötte azokat a hallgatóit, akiknek aznap volt a *szülinap*-juk. Tudom, hogy az ilyesmi ártatlan dolog, de határozottabb stílusérzéklet tartok szükségesnek az ilyen szavak rádiós használatához. – Még kevésbé lelkesedtem azért, hogy a kaposvári húskombinát igazgatójával beszélgető riportter ekképp „indított”: „Ön azt állította, hogy egyeseknek az az érdekük, hogy ezt a céget *leültessék*, hogy aztán jóval olcsóbban tudjanak hozzájutni.”

Néhány fogalmazási bakival zárom beszámolómat, mert hogy ilyenek is akadnak azért a pécsi stúdióknak egyébként nem sok kifogásra okot adó nyelvhasználatában. – Húsvét hétfőn jelentette a rádió: „Az utakról még annyit, hogy Baranyában még nedvesek, de jók a látási viszonyok.” – Dombóvárról jelentette egy riporternő, hogy „... terén rosszabodás várható – állította az országgyűlési képviselő, s ezzel egyet kell érteni vele.” – És két-

szer is besétált a rossz szórend csapdájába egy kolléga, mondván: „Az új, vasárnapi Dunántúli Napló”; e helyett: „a vasárnapi Új Dunántúli Napló”, minthogy ennek az újságnak a vasárnapi számát ismertette.

FALUVÉGI KATALIN

Gondolatok a szintagmán belüli viszonyítás jelöltségéről (vázlat)

A szintagma meghatározásakor szokás megemlíteni, hogy „... szavak viszonyát nyelvtani eszközökkel, ragokkal, névutókkal, jelekkel, kötőszókkal stb. jelölik” (BALOGH 1989, 57). Ez a jellemző jegy nyilvánvalóan vonatkozik a szintagmáknak többé-kevésbé számontartott mindhárom fajtájára. Jelen gondolatmenetben azonban csupán az alárendelő szintagmán belül megvalósuló viszonyjelölésre szeretnék koncentrálni, ezzel kapcsolatban néhány kiegészítő megjegyzést tenni.

Elöljáróban egy lényeges megkülönböztetésről még: RÁCZ ENDRE az egyeztetésről írott könyvében kitér az alárendelő szintagmán belüli viszonyjelölés és az egyeztetés különbségére: előbbi mindig a bővítményen van jelölve, utóbbi pedig – kis számú kivételtől eltekintve – az alaptagon jelenik meg (vö. RÁCZ 1991, 18–9).

Viszonyjelölésen tehát az alárendelő viszonynak, az alanyosnak, a tárgyasnak, a határozósnak, valamint a jelzősnek a bővítményen való manifestálódását értjük.

Az alárendelő szintagmafajtákat sorra véve a viszonyítás jelöltségére vonatkozóan első pillantásra lényegében a következőket állapíthatjuk meg: a viszonyítás lehet jelölt, szükségszerűen jelöletlen, illetve fakultatívan jelölt. Ebben az esetben jelöltnek tekinthető a tárgyasnak és a határozós szerkezet, jelöletlennek az alanyos, a minőség- és mennyiségjelzős (s természetesen a nekik megfelelő értelmezős) szerkezetek, fakultatívan jelöltnek pedig a birtokos jelzős szerkezet. Mindez azonban néhány ponton továbbgondolásra és talán kiegészítésre készlet.

Elsőként: ha a ragtalan tárgy és a ragtalan névszóval kifejezett határozó eseteit figyelembe vesszük, akkor a tárgyasnak és a határozós szintagmán belüli viszonyítás jelöltségével kapcsolatban megszorítást kell tennünk. Persze ez a